

Фантазія-експромт

Ольга Кобилянська

IMPROMTU PHANTASIE [1]

Кожним разом, коли долітають до мене торжественні, поважні звуки дзвонів, пригадують вони мені минулі літа і одну людину, як була ще дитиною.

Ніжна, вразлива, немов мімоза, з сумовитими очима...

Годинами перележувала на спині в траві і вслухувалась в дзвонення якогось стародавнього історичного монастиря, — вслухувалась і плакала, доки з утоми не ослабла.

Так бувало деякою порою.

А іншою — бувала знов пристрасною, глибоко зворушеною істотою, що пригадує молодих арабських коней: приміром, коли другі діти її запрягали і гнали, немов коня, уперед себе. Се була її найлюбіша забава. Упряжена в шнурки, мчалась, немов батожена, через поля і рови, дико і гарно, і була б з радості та з розпалу летіла, доки б не загинула, наколи б поганяючі не здержували її.

Се завсіди пригадують мені торжественні, поважні звуки дзвонів.

Одного понурого полудня, коли небозвід прибрався у грізні хмари, пустилася вона в дорогу до міста по наперсток. В дорозі напала її буря, обернула парасоль сподом наверх, зірвала капелюх аж на карк, одначе вона, з личком аж мокрим від дощу, прямувала сміло і відважно до своєї мети.

— Ти не боїшся? — питали її в торгівлі. — Лишися тут і пережди, доки буря не устане, а то завіє тебе кудись, ти, дрібна пташино!

Маленькі уста викривились гордо і зневажливо.

— Ні, я не боюся,— відповіла і вернула назад серед бурі, як прийшла.

Мала грудь розходилася з відваги, а сумовиті дитинячі очі, широко отворені, впились кудись в далечину. Чи вона хотіла вгадати рух хмар? Чи збагнути в зойках бурі яку гармонію, мелодію? Чи бачила особливіші форми і з'явища дерев, що вигинались у вихрі?

Завсіди пригадують мені се торжественні, поважні звуки дзвонів.

Було се сонячної, гарячої літньої днини. Вона пробувала на вакаціях у діда і баби на селі. Лежала над берегом ставу і вдивлялась в його глибіню або в його гладку, немов дзеркало, поверхню серед нервового дождання. Над ставом гуляли й миготіли мільйони мушок. Великі, з вибалушеними очима жаби повиставлювали свої чотирикутні голови з води, заховуючись нерухомо і хлипаючи знічев'я за мушками. Другі знов голосно вискакували з трави у воду. А те шубовстання лишалось їй в пам'яті, і вона силувалася віддати його звуками.

Чорно-сині ластівки літали низько-низенько понад землею, купаючи в льоті рожево-білу грудь, немов з сваволі, що вона аж сміялася з радості. Усе те вона майже їла очима.

Недалеко від ставу стояли вулії під штучно, але навмисне для них приладженим тином: довкола чути було жужжання бджіл. Вони влітали й вилітали спішно, моторно, бринячи, одна за другою, хто їм приглядався уважно, і в безладді — хто дивився покvapно.

Вона бриніла враз з ними, лежачи на животі, спершись на лікті і уклавши бороду в руки. Бриніли все наново, заперши в собі дух, одностайно, тоншим або нижчим голосом, — се було їй байдуже, якого вони тону надавали. Опісля, поклавши голову в траву, замовкала і вслухувалась в жужжання. Лежала нерухомо, немовби в глибокому сні. Одначе не спала. Вона бачила образи в тонах, відчувала образи в тонах, переживала в уяві з'явища, котрі творила сама: казкові, фантастичні, неможливі і плакала зі смутку не виясненого...

* * *

Кленучи та відказуючи, бігали парубки по полях, розстелених поза домом та городом, і старались піймати жеребця, котрий не давався їм зловити, котрий кпив собі з них і немов-то жартував з ними.

До хвилини, в котрій були віддалені від нього на пару кроків, був він спокійний, пасся в житі, що сягало йому по шию, а коли мали вже схопити за уздечку, що за ним волоклася, блискавкою обертався від них, вибиваючи ногами, що підкови аж зблискотіли, і мчався божевільними скоками крізь хвилююче збіжжя, потрясаючи пишною гривною і топчучи та нівечачи усе, немов якась зловіща сила.

Неначе мала кітка, закралася вона хильцем до розбішеної звірини, і в хвилі, коли та знов паслась спокійно, вхопила її незаметно за уздечку.

Лячно товклося мале серце, і сама вона аж тремтіла з остраху! Якби кінь тепер обернувся та й тріпнув її ногами?

Ба! се було неможливо!

І він не вдарив її. Заховувався спокійно і, ведений дрібненькою рукою, ступав слухняно, немов та дитина, доки не дістався у відповідну руку.

Тоді мало що не били за те, що таке вчинила та виставилась на таку небезпечність. — Дурню якийсь! Та ж він міг тебе вбити!..

Але вона не плакала.

Встромивши очі в одну точку і кусаючи нігті, думала вона бог зна над чим!

В ній хвилювалося так чудно, чудно: вона неначебто душилася; їй здавалося чимось барвним, перемагаючим, чимось, що пригадувало образи і переходило в тони...

* * *

Коли мала десять років, строїв у її родичів якийсь переїжджий стройник фортеп'ян. Він був молодий, гарний і чисто аристократичної вдачі. Про нього шептали, що він емігрант і що походить з високого роду.

Вона сиділа цілий час у куті, якраз супроти нього, скулена, і приглядалась йому та прислухалась у виникуваним ним сильні акорди.

Вони були тільки самі в кімнаті.

Він оглянувся за годинником, а що не бачив його в кімнаті, то поспитався її, котра

година, причім його очі звернулись на неї з лагідною увагою.

— Її уся кров вдарила до лица, серце затовклося сильно, і вона не змогла вимовити ні слова. Якусь хвилинку дивився він на неї зчудовано та дожидаючи, а коли вона не відповідала, звернувся назад до фортеп'яна, причім якийсь меланхолійний усміх промайнув по його лиці. Вона завстидалась і не рухалася з свого сховку.

Другого дня прийшов він знов, а вона знов зайняла своє місце, дивлячись пильно на нього..

Він пробував, перебирав різні акорди, ударяючи завсіди однаково сильно, сильно й елегантно, як се чинить лиш рука вправна; підстроював, ще й грав, пробуючи заодно наново. Кожний його удар по клавішах і кожний живіший рух його електризували її і виводили з рівноваги.

Врешті мусив вже бути задоволений з інструмента, бо почав грати. Зразу недбало, немовби бавився, і одною рукою, більше "piano". [2] Тони звучали, немов здавлений, пристрастний сміх, так, немов сміх жіночий, одначе не сміх щасливий... Опісля — обидвома руками. І тепер розляглись тони пориваючої, неописаної, якоїсь немов морозячої краси... Те, що грав, була пристрасть, як грав — зраджувало його як людину...

Зразу стало їй холодно, а опісля — сама не знала, як се прийшло, — почала плакати. Тихо, але цілою душею. Її перемогло знов те щось, що пригадувало образи, переходило в тони і немов душило...

Він, побачивши, що вона плаче перестав грати і дивився на неї здивований. Опісля кликав. її до себе.

Вона не рухалася... Він підійшов до неї... Вона притиснула долоні до лица і не рухалася, немов мертва...

Він схилився над нею.

— Ти плачеш?

Мовчала.

Він зсунув їй лагідно руки з лица і подивився в очі.

— Що тобі?

Вона не відповідала.

— Чого ти плачеш?

— Бо так...

— Тобі сподобалась музика? — питав він голосом чогось зміненим.

— Я... не знаю...

— Але ти любиш, як грають... правда? — казав він далі і так лагідно, немовби мав перед собою заполохану пташину.

— Я... не знаю... люблю, люблю!

— Штука, котру я тепер грав, зветься "Impromptu phantasie" Шопена. Чи затишиш собі сю назву?

— Наколи повторю... то затишлю.

— Коли будеш вчитися музики, то зможеш її грати, одначе пам'ятай — грати її тоді

як будеш вже мати більше як двадцять років... Чуєш?

— Чую...

Опісля взяв її голівку в свої руки і дивився довго в її великі, сумні, заплакані очі.

Якийсь несказанно смутний усміх програв хвилину по його устах.

— Я думаю, — говорив він більше до себе, — що ти будеш її краще грати, ніж я, далеко краще!..

Опісля оглянув її руки і поцілував їх.

— Мені можеш дозволити, будуча славо! — сказав він.

* * *

Коли виросла, була майже гарна.

Вона любила чи одного, пристрасно, з пожертвуванням, майже з божевільною любов'ю, однак вона була віроломна натура, — значить, не любила нікого довго. Вона й не подобалася довго мужчинам; її не бажав ніякий мужчина за жінку. Вона була розумна, дотепна, незвичайно багата натура. Займалась малярством, писала, старалась усіма силами заспокоїти жадобу краси.

Чому се їй ніколи не вдавалось?

Відповісти на се питання було б так само тяжко, як і на те, чому і її ні один мужчина не любив довго. Мабуть не мала вона в собі того, що прив'язує буденних людей на довгий час. Була занадто оригінальна, замало нинішня і не мала в собі нічого з "плебейськості".

Чи, може було се щось інше?

Може...

Вона стала лише половиною тим, чим обіщувала стати дитиною...

* * *

Я сама — то та "звихнена слава".

Я вижидаю щастя щодня і щогодини.

Я відчуваю, як життя лежить переді мною не як щось сумне, безвідрадне, важке до переконання, але як би один пишній, святочний день, гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ або немов яка соната.

Так, немов музика.

Солодкі, упоюючі, сумовиті звуки. Роздразнюючі, пориваючі, покликуючі, вбиваючі... а одначе!... одначе...

Я не вчилася музики ніколи.

Я ніколи, ніколи не могла "Imprmtu phantasie" сама грати!! Але коли чую її, як другі грають, то душа моя наповнюється слізьми. Що се таке?

Що се є, що крізь усей той блиск, котрий хвилює так розкішно крізь мою душу... в'ється щось, немов жалібний креповий флер! І що я помімо того, що в моїх жилах пливе кров будучини, не маю будучини, не маю і житті своїм полудня?

* * *

Коли чую музику — готова вмирати.

Стаю тоді божевільно-відважна, стаю велика, погорджуюча, любляча...

Що й залежить на мені, коли лиш музику чую!..

1894

[1] — Фантазія-експромт (фр.).

[2] — Тихо (іт.)